

Bellek, Hakikat, Yüzleşme ve Alevi Katliamları

Bedriye Poyraz

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi

• • •

Özet

Bu çalışmada Türkiye'nin demokratik bir toplum ve ülke olabilmek için diğer bütün toplumsal travmalarla birlikte Dersim, Maraş, Çorum ve Sivas gibi Alevi katliamlarıyla nasıl yüzleşip hesaplaşabileceği, sosyal bellek kavramı bağlamında tartışılacaktır. Dünyadaki benzer toplumsal travmalarla yüzleşme deneyimleri çerçevesinde, Alevi katliamları ile yüzleşmenin en önemli koşulu, bu katliamlara ilişkin hakikate erişmek ve daha da önemlisi onu kamusal alanda bilinir kılmaktır. Çalışmada, gerek Alevi toplumu gerekse siyasi otoritenin bu belleğe sahip çıkmasının neden bir gereklilik olduğu, kuramsal arka planlarıyla birlikte konu edilmektedir.

Anahtar sözcükler: sosyal bellek, Alevi katliamları, yüzleşme, hakikat

Memory, Truth, Recognition and Alevi Massacres

Abstract

This study will try to analyze how Turkey can cope with Alevi massacres such as Dersim, Maraş, Çorum and Sivas within the perspective of social memory. It emphasizes that it is fundamental for a democratic country to come to terms with her past. In the light of this fundamental it is essential for Turkey to face the consequences of Alevi massacres as well as the other historical traumas. The ways in which the Turkish state chooses to come to terms with its past should disclose the truth about massacres publicly and the truth must be accessible. Moreover Alevi society and political authority should have this memory consciousness and protect it.

Keywords: social memory, Alevi massacres, recognition, truth

Bellek, Hakikat, Yüzleşme ve Alevi Katliamları

Osmanlı dönemini bir yana bırakacak olursak, Türkiye Cumhuriyeti yakın zamana kadar Alevi toplumu ile neredeyse sadece katliamlar üzerinden ilişki kurmuştur demek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla devletin Alevilerle olan ilişkisinin tarihini, katliamlar tarihi olarak okumak mümkündür. Türkiye Cumhuriyeti, Alevileri yurttaşlık hakları bağlamında görmezden gelmeyi, bir politika olarak benimserken, Alevileri ancak katledilmesi gereken *düşman* olarak kabul etmektedir. Bu durum, genel olarak, bir geçmişle yzleşememe problemi ile birleşmekte ve devletin yalnız Alevilerle değil, toplumun farklı etnik köken ve inanca sahip unsurlarıyla kurduğu bütün ilişkileri sorunlu hale getirmektedir.

Son yıllarda, Türkiye'deki geçmişi yok sayma tutumu, küresel gelişmeler ve Ermeni meselesinde olduğu gibi uluslararası baskılar sonucunda, cılız da olsa bazı kırılmalara uğramıştır. Hiç kuşkusuz bu kırılmalarla ortaya çıkan yüzleşme pratikleri, hem toplum açısından hem de devlet mekanizmaları açısından zor ve sancılı olmaktadır. Çünkü, ulus inşasının egemen ideolojisi kendini, kırmızı çizgiler, tablolar yaratma ve geçmişin üstünü örtme üzerine inşa etmiştir. Bu bağlamda Türkiye'deki milliyetçilik anlayışı, kutsallıklar üzerine kurulu bir resmi tarih yazımının çerçevesini çizmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Dersim, Maraş, orum ve Sivas gibi Alevi katliamlarını, sosyal bellek çalışmaları çerçevesinde tartışmaya açmaktır. Bir diğer ifadeyle bu makale, Alevi katliamları ile yüzleşme ya da hesaplama yöntemlerinin oluşturulabilmesi için akademik bir tartış-

ma başlatma girişimi olarak görülmelidir. Çalışma bu doğrultuda, Türkiye’de bir yüzleşme pratiği oluşturma sürecinde dünya tarihinde ortaya çıkmış benzer deneyimlerden nasıl yararlanabileceği sorusu bağlamında öneriler geliştirmeyi de deneyecektir.

Kuramsal Çerçeve

Kuşkusuz, geçmişin karanlığıyla yüzleşmek hem sorumlular hem de mağdurlar için hiç kolay değildir. Ancak günümüz koşullarında bir ülkenin demokratik olup olmadığının en temel ölçütlerinden birisi geçmişi ile yüzleşip yüzleşmediğidir. Bir diğer ifade ile geçmişle yüzleşme, baskıcı ve katliam yapan zihniyeti sorgulamaya yönelik siyasal, hukuksal ve moral bir çaba (Sancar, 2008: 139) olması nedeniyle günümüz demokratik toplumunun meşruluk zeminini oluşturmaktadır. Ayrıca, bastırılmış suçluluk duyguları ve hesaplaşılmamış geçmiş, bireyin öz değer duygusunu zedeler, suçu başkalarının üstüne atmasına neden olur. Böyle bir özne empati sorunu yaşayacağı için, onun yeni sorunları çözme kapasitesi de düşer (Schwan’dan aktaran Sancar, 2008: 141). Kuşkusuz bütün bunları kolektif kimlikler ve toplum için de söylemek mümkündür.

Nietzsche’nin tarihe ilişkin saptaması, geçmişle yüzleşme konusunda anlamlı bir aydınlatma sağlamaktadır. Tarih üç bakımdan eyleyen ve çabalayan, koruyan ve saygı duyan, acı çeken ve muhtaç olan olarak, canlı olana aittir. Nietzsche’ye (2006:21) göre bu üçlü ilişki üç tarih türüne karşılık gelmektedir: Anıtsal, antikacı ve eleştirel. Anıtcı

yani eskiyi koruyan tarih anlayışı ve bu anlayışı benimseyenler geçmişe saygı duyan, geldiği yere sevgi ile bakan bir konuma yerleşirler. Böylece tarihlerine şükran borcunu da ödemiş olurlar. Eskiden var olanın üstüne titrer, içinde doğduğu koşulları, onlara kendinden sonra doğacak olanların da sahip olabilmesi için her türlü çabayı harcarlar. Bu anlayış içinde konumlananlar için tarihe bağlılık babadan kalma mülkiyete bağlılık gibidir. Antikacı tarih anlayışı da anıtsal tarih anlayışını tamamlayan bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda antikacı tarih körü körüne eskiye ait ne varsa istifleme mantığı ile biriktirir (Nietzsche, 2006: 28-31). Bu anlamda Türkiye’de resmi ideolojiyi savunanları anıtsal-antikacı tarih anlayışı konumuna yerleştirmek ya da böyle bir reflekse sahip olduklarını söylemek mümkündür. Diğer bütün karanlık sayfalarla yüzleşme konusunda olduğu gibi Alevi katliamları ile yüzleşme konusunda da karar mekanizmalarında bulunanların inkâr kararlılığını ancak bu mantık çerçevesi içinde anlamak mümkün olabilir.

Nietzsche’in eleştirel tarih anlayışının geçmişle hesaplaşma ya da yüzleşme konusunda yol gösterici olabileceği söylenebilir, çünkü, yaşama hizmet edecek olan eleştirel tarihtir. İnsanın yaşaması için geçmişi kıracak ve parçalayacak güce sahip olması ve bu gücü kullanması gerekir. Bu güce ulaşmanın yolu ise geçmişi amansızca yargılamaktan, sorgulamaktan ve sonunda mahkûm etmekten geçer; Nietzsche’nin eleştirel tarih yaklaşımı ile kastettiği işte budur ve ona göre her türlü geçmiş yargılanmaya değerdir (Nietzsche, 2006:32). Kuşkusuz böyle bir değerlendirme geçmişi sorgulama olanağı sağladığı için travma yaşamış toplumlara yol gösterici olabilir.

Geçmişle hesaplaşma, kuramsal olarak bellek hakkında yapılan çalışmalarla temellendirilebilir. Bergson, iki farklı bellekten söz eder. İlki gündelik yaşamımızın tüm olaylarını cereyan ettikleri ölçüde imge-anılar biçiminde kaydeder; hiçbir ayrıntıyı ihmal etmez; her olguyu, her jesti kendi yerine ve tarihine yerleştirir. Yalnızca doğal bir zorunluluk olarak geçmişi biriktirir. Mevcut duruma uyum sağlamanızı ve maruz kaldığımız eylemlerin kendiliğinden tepkiler halinde ortaya çıkmasını sağlar. Diğeri daima eyleme dönük şimdiki zaman

içinde bulunan ve yalnızca geleceğe bakan bir bellektir. Bu belleğin geçmişe dair sahip çıktığı tek şey birikmiş çabayı temsil eden zekice koordine edilmiş hareketlerdir. Geçmişteki bu çabaları onları hatırlatan imge-anılarda değil, güncel hareketlerin gerçekleşmesini sağlayan kesin düzende ve sistematik karakterde bulur. Sonuçta olgunun tarihini belirler ve ilk bellek gibi sürekli yeniden başlayan bir şimdiki zamanın içinde değil mutlak geçmişin içinde gerçek olarak hareket eder (Bergson, 2007: 61-62).

Belleğe ilişkin hakikat asla şimdiki zamandan geçmiş zamana doğru değildir; tersine geçmişten şimdiki zamana doğru bir ilerlemeden oluşur (Bergson, 2007: 175). Süreyi yaşayabilmemizin koşulu bellektir. Bellek zaman aralıklarını yener, geçmiş, şimdi olarak yaşanır. Süreyi bütünlüğü içinde yakalayiveren ise sezgidir. Geçmişin kendi kendini koruması, belli bir yerde durması, kesintiye uğraması anlamına gelmez. Burada sürenin bitmeyen bir akış oluşu söz konusudur. Akış bir uzayıştır, sonu ve sınırı olmayan, yalnız kendi kendisiyle tanımlanabilen bir uzayıştır. Bergson'un can alıcı bir biçimde yerinde ifade ettiği ve saptadığı gibi "geçmiş bir yumağın sürekli sarılmasına da benzetilebilir; çünkü geçmişimiz peşimizden gelir, izlediği yol boyunca topladığı şimdiyle durmadan kabarıp. Bilinç demek, bellek demektir." (Bergson, 1998: 11). Yumak eğretilemesi geçmişle yüzleşme bağlamında karanlık ve kirli geçmişin hem sorumluları hem de mağdurları açısından önemli bir referans olabilecek verimliliktedir. "Geçmiş, ancak kendisiyle ilişki içinde olunması halinde ortaya çıkar" diyen Assmann (2001: 36), Bergson'dan farklı olarak geçmişle ilişkiyi koşula bağlamaktadır. Travmatik toplumsal bellek örneklerinde geçmişle hesaplaşma ancak mağdurların isteyebileceği bir durumdur. Ne var ki bu durumun, mağdurların kendi tarihlerinin hesabını sorabilecek güce ya da iktidara sahip olup olmamalarına bağlıdır.

Güçten söz edildiği anda işin içine kaçınılmaz olarak tarih-hafıza karşıtlığı girer. Tarih ve hafıza karşıtlığını Nora ayrıntılı olarak tartışmıştır. Nora'ya göre (2006: 18-20), bellek her zaman yaşayan gruplar tarafından üretilen yaşamın kendisidir yani anımsama ve unutma diyalektiğine açıktır, uzun belirsizliklere ve ani dirilmelere elverişlidir,

devamlı bir gelişim halindedir. Her zaman güncel bir olay, sürekli şimdiki zamanda yaşayan bir bağlıdır. Duygulara dayalı ve sihirlidir; iç içe geçmiş, buğulu, karışık özel ve simgesel anılardan beslenir. Hatırayı kutsallaştırır. Bellek konusunu sosyal bilimlerin çalışma konusu yapan ilk araştırmacı sosyolog olan Halbwachs'ın ana tezine göre bellek sosyal koşullara bağlı olarak oluşur, çünkü sosyal çevre, insanların hatıralarını sabitleştirebilecekleri ve yeniden bulabilecekleri bir çerçeve sunar. Halbwachs'a göre (1992: 40), bellek bireye aittir ancak toplumsal olarak belirlenir. Yani bellek ve hatırlamanın öznesi toplumdur. Artık bulunmayan şeylerin yeniden oluşturulmasıdır, ama bu hep sorunlu ve eksiktir. Nora tarih-bellek karşıtlığında ya da karşılaştırmasında tarihi, geçmişin bir tasavvuru, zihinsel ve ayrıştırıcı bir iş, bu nedenle analiz, söylem ve eleştiriyi gerektiren, hatırayı kapı dışarı eden, bir yandan herkesin malı öte yandan kimseye ait olmama haliyle tanımlamaktadır (2006: 18-20). Bu karşılaştırmayı Traverso'da da izlemek mümkündür. Tarih geçmişin olayları üzerine dışsal bir bakış varsayarken bellek anlatılan olgularla içsel bir ilişki kurar. Bellek geçmişi şimdiki zamanın içinde sürdürürken, tarih geçmişi zamanı dolmuş, rasyonel yordamlara göre örgütlenmiş zamansal bir düzen içinde sabitler (Traverso, 2009: 17).

Zaman ve bellek bir arada kavranılır bir bütüne dönüşür. Bergson'a göre (2007: 103), şimdiki zaman bizim için yaşayan şeydir ve her şeyi söylersek, geçmişimizin temelde güçsüz olduğu yerde, bizi eyleme kıskırtan şeydir. Böylece Bergson yumak eğretilemesi ile bütün vurguyu geçmişe yaparken "eyleme kıskırtan şey" nitelemesi ile geçmişin güçsüz olduğu yerde şimdiye devrimci bir potansiyel yüklemektedir.

Toplum belleğin öznesi olarak gören bir diğer düşünür olan Connerton (1992: 8-9), toplumun belleğinin iktidarlar tarafından belirlendiğini vurgulamaktadır. İktidar sahip olduğu donanım ile toplumun her türlü enformasyona ulaşmasını kontrol ederken aynı zamanda kolektif belleği de oluşturmaktadır. Bu anlamda geçmişe dayalı deneyimlerimiz iktidarlar tarafından dayatılan türde bir geçmişin meşrulaştırılmasından başka bir şey değildir. Bu yanı ile iktidar yurttaşların resmi ideolojiden farklı hatırlamaları ya da belleklerindeki

birikimden hazzetmediği gibi, onları yok etmek için de her türlü çabayı gösterir. En azından arzu etmediği yani kendisine tehdit oluşturabilecek her belleği manipüle ederek olabildiğince uysallaştırma yoluna gider. Bu anlamda iktidar olmanın en önemli göstergelerinden birisi onun toplumların belleğini de belirlemeye muktedir olmasıdır. Nitekim Alevi katliamlarının gerçekleştirilme ve kaydedilme biçimi de, Connerton'un tarih ve iktidar ilişkisine dair vurguladıkları bağlamında, ulus devlet iktidarının manipülasyonu ile malul görülmelidir. Zira Türkiye bu konuda kendisi için uygun gördüğü türde bir anlatıyı resmileştirmiştir. Çünkü Türk ve Sünni ideoloji üzerine kurulu olan Türkiye Cumhuriyeti, bu ideolojiye meydan okuyacak her türlü tarihsel ve siyasi unsuru bir biçimde bertaraf etmeyi yakın zamana kadar başarmıştır.

Şimdi sırasıyla dünyadaki farklı devletlerin söylemsel savaş ve belleği ele geçirme stratejilerini örnekler üzerinden izleyecek, devamında Türkiye Cumhuriyeti'nin benzer türdeki bellek ve tarih stratejilerini Alevi katliamları örneği üzerinden ifşa etmeye çalışacağız.

Dünyada Toplumsal Travmalar ve Yüzleşme Örnekleri

Bu bağlamda değinilmesi gereken önemli bir kavram "Geçiş Dönemi Adaleti"dir. Geçiş Dönemi Adaleti özellikle ağır insan hakları ihlallerinin olduğu durumların bir anlamda telafisini sağlamak için uygulanan prosedür olarak tanımlanabilir: "Otoriter, totaliter ya da baskıcı rejimler, içsavaş, işgal veya bunlara benzer hukukun üstünlüğünün zayıfladığı ya da tamamen ortadan kalktığı durumlardan, hukukun üstünlüğünün yeniden kurulacağı özgür rejimlere geçiş evresinde, baskıcı rejim süresince gerçekleşen insan hakları ihlallerinin sorumlularının tespiti, sorumluluğun sorumlu ile ilişkilendirilmesi, mağdurların tespiti ve mağduriyetlerinin telafi edilmesi mekanizmalarının tümünü kapsayan sosyolegal süreç" (Göçkün, 2011) olarak tanımlanabilir. İnsanlık tarihinin son yüzyılına baktığımızda çok sayıda toplumsal travmanın yaşanmış olmasına karşın, ancak sınırlı sayıda geçiş dönemi adaleti uygulamasından söz edilebilir. Üstelik bu uygulamaların da çok azı gerçekten adaleti tesis edebilecek özelliktedir.

Bu anlamda “Kanlı Pazar” olarak bilinen ve Kuzey İrlanda’da yaşanan bir olay ve bu konuda hakikatin tespiti için kurulan komisyon deneyimi, bütün benzer olaylara ve Alevi katliamlarına zemin oluşturuca bir unsur olarak değeriendirilebilir. Sözkonusu hakikat komisyonu bilinen en pahalı ve en uzun süren, aynı zamanda adli soruşturmaya da içeren, gerek kullandığı yöntem gerekse güvenilirliği ile insan hakları tarihinde örnek olmayı hak edecek niteliktedir.

“Kanlı Pazar”, adlandırmadan da anlaşılacağı üzere bir Pazar günü Kuzey İrlanda’nın Derry kasabasında, 30 Ocak 1972 tarihinde yapılan bir gösteri sırasında İngiliz polisinin göstericiler üzerine ateş açarak 13 kişinin ölmesine sebep olduğu olaydır. Ancak daha sonra polis sorumluluğu üstlenmemiş ve inkâr etmiştir (Hegarty, 2004: 204). Diğer bir deyişle, Büyük Britanya devleti önceleri bu konudaki sorumluluğunu kabul etmeye yanaşmamıştır.

“Kanlı Pazar” olayının nasıl hatırlanacağı ya da olaya dair belleğin nasıl yapılandırılacağına ilişkin, taraflar arasında olayın kendisinden çok daha zorlu bir mücadele yaşandığını bu konudaki geniş akademik literatürden anlamak mümkündür. Hatta bu süreç katliamın kendisinden bile daha şiddetli mücadelelerle şekillenmiştir demek yanlış olmaz. Olayın üzerine yapılan çalışmaları üç aşamaya ayırarak incelemek mümkündür. Önce İngiliz zulmü, baskısı ve inkârı olarak tanımlanabilecek ilk evre yaşanmıştır. İkinci aşamada İngiliz adaletsizliği hala devam etmekle birlikte mağduriyetin eşitlenme çabası öne çıkmaktadır. Üçüncü aşama ise gerçeğin söylenmesi, insan hakları ve tarihsel hesaplaşma adına insan hikâyelerinin farklı boyutlarıyla ve adaletli bir biçimde dile getirilmesidir. Birinci aşamada İngilizlerin inkârına karşın, İrlanda’nın “Kanlı Pazar” a toplumsal travma olarak sahip çıkması ve İngilizlerin İrlanda’daki konumunun kolonyal olarak tanımlanması söz konusudur. İkinci aşamada ise İrlandalılar, Protestan cemaati ve diğer politik sorumluları ve kurbanları birbirinden ayırma çabası içine germişlerdir. Bu çerçevede İngiliz karar mekanizmasındaki, sorumlular arasında paramiliter güçlerin de olduğu ve bunların ayırım yapmaksızın insanları öldürdüğüne dair bir değerlendirme temelinde aslında her iki tarafın da, bu kötü olayın kurbanları ya da

mağdurları oldukları vurgusunu yapmaya çalışmışlardır (Conway, 2008: 196). Burada örtük olarak yapılmak istenilen mağduriyetin eşitlenmesi, iki tarafın da kurban olduğu düşüncesi aracılığı ile sorumluluktan kurtulma çabasıdır.

Söz konusu mücadelede üzerinde en çok tartışılacak aşama üçüncü aşamadır. Bu aşamada Cumhuriyetçiler mağdurların durumuna ilişkin kendi söylemlerinin belli ölçüde düzeltme gereği duymuşlardır. 1990'larda "Kanlı Pazar" üzerinden zaman geçtiği için geçmişte kalan bir olay olması nedeniyle belleğin nasıl yapılandırılması gerektiğine ilişkin mücadele eden, kararlı aktörlerin çabaları önemlidir. Katliamın 25. yıldönümünde, farklı kişilerin ellerinde bulunan belgeler, resmi ideolojinin gerçeği manipülasyonuna karşı bir araya getirilmeye çalışıldı. Bu üçüncü aşamanın en önemli özelliği ise "Kanlı Pazar" olayı ile dünyanın farklı yerlerinde meydana gelen ve benzer biçimde insan hakları ihlalleri biçiminde tezahür eden olaylar arasında bir paralellik kurulma çabası oldu. Bunun bir sonucu olarak "Kanlı Pazar" ile İsrail'in Filistin politikası sonuçları, Güney Afrika'daki ırkçı rejimin yol açtığı trajediler ve Meksika'daki insan hakları ihlalleri arasında bir paralellik kuruldu. Dolayısıyla olay bir yandan uluslararasılaştırılarak evrensel bir boyuta taşınırken öte yandan da bunu bütün İrlanda'nın sahiplenmesi sağlandı. "Kanlı Pazar'da öldürülenler sadece Derry kasabasından olabilirler ancak bu eylem bütün bir halka yani bütün İrlandalılara yönelikti" biçiminde bir anlayış tesis edilmek suretiyle bir anlamda "Kanlı Pazar" yeniden tanımlandı (Conway, 2008: 197-203).

Hem aktivistlerin insan hakları mücadelesi hem de bellek çalışmaları açısından önemli bir yere sahip olan "Kanlı Pazar" olayına ilişkin birisi Lord Widgery başkanlığında başlayan ve Mart 1972'de raporlaştırılan soruşturma, diğeri de Lord Saville başkanlığında 3 Nisan 1998 tarihinde başlayan ve 12 yıl süren soruşturma olmak üzere iki tane adli soruşturma yapılmıştır (Hegarty, 2004: 204). Lord Widgery başkanlığındaki komisyonun hazırladığı raporda o gün ölenlerin silah taşıdıkları ve önce onların ateş ettikleri sonucuna varılmıştı. Ancak mağdurlar ve tanıklar hiçbir gerçekliği olmayan bu sonucu kabul

etmemiş ve başka bir komisyon kurulması talebini ısrarla sürdürmüşlerdir. Bunun üzerine kurulan ikinci soruşturma komisyonunda Büyük Britanya dışından da üyeler görev almıştır. Kanada'dan William Hoyt ve Yeni Zelanda'dan yüksek yargıdan emekli Edward Sommers, komisyon üyeleri olarak çalışmışlardır (Hegarty, 2004: 226). Bu süreçte, Guatemala'dan insan hakları avukatı Frank La Rue gibi, çeşitli uluslararası insan hakları savunucuları ülkeye davet edilerek görüşlerine başvurulmuştur (Rolston, 2002: 94). Britanya başbakanı bu komisyonun kuruluş amacını parlamentoda açıklarken şu ifadeleri kullanmıştır: *“Soruşturma başlatıyorum çünkü o gün ölenlerin yakınlarının hükümet olarak bizden beklentisi var. O gün olan bitene ilişkin hakikati ortaya çıkarmak hükümet olarak bu insanlara karşı sorumluluğumuzdur.”* Başbakan, gerçeği öğrenmenin herkesin çıkarına olduğuna ilişkin inancını da dile getirmiştir (Hegarty, 2004: 229).

İkinci Komisyonun hazırladığı rapor, “Kanlı Pazar” olayında öldürülenlerin hepsinin silahsız olduğunu ve “haksız ve gereksiz” yere öldürüldükleri sonucuna varır. İngiliz askerlerinin yalan söylediği de ortaya çıkarılarak yargılanmaları sağlanır. Başbakan David Cameron Birleşik Krallıklar adına parlamentoda resmen özür diler. Bu özür konuşması olayın yaşandığı yere dev ekranlar kurulmak suretiyle çok sayıda insanın katılımıyla izlenir. Başbakan Cameron'ın konuşması, geçmişle yüzleşme çerçevesinde iyi bir örnek oluşturmaktadır:

...Çok vatansız bir insanım. Ülkem hakkında kötü bir şeye inanmak aklımdan bile geçmez. Dünyanın en iyisi olduklarına inandığım askerlerimizden ve ordumuzdan en ufak bir kuşku duymam. Ancak parlamento soruşturma komisyonunun vardığı sonuçlar son derece açık. Herhangi bir kuşku yok, karışıklık yok, her şey çok açık. Ölenlerde silah yok, askerler uyardıktan ateş açmışlardır. Kanlı Pazar'da yaşananlar haksızdır, savunulamaz ve yanlışır¹.

Kuzey İrlanda'da çeşitli insan hakları ihlalleri devam ederken oradaki insan hakları savunucuları Guatemala ve Güney Afrika'nın

•••

1 <http://www.bbc.co.uk/news/10320609>. Erişim tarihi: 20.09.2013.

dünyaya model oluşturabilecek hakikat komisyonları deneyiminin bilgisine sahipti. Güney Afrika'daki hakikat komisyonu, bir yandan apartheid rejiminin mağdurlarına kendi deneyimlerini anlatabilme olanağı verirken bir yandan da bu deneyimlerin öykülerinin kamusal alanda duyulmasını sağlamıştır. Ayrıca belki de daha önemlisi, komisyonun çalışmaları sonuçların kabulü ve suçsuzların suçsuzluklarını kanıtlama olanağı, bazı olağanüstü olaylarda suçlu ile kurbanlar arasında uzlaşmanın sağlanması gibi işlevleri de yüklenmiştir. Bu komisyonun çalışmalarının en önemli sonucu ise, "olaylardan habersiz olma" ya da "olup bitenin farkında olmama" tarzındaki haklılaştırma/temize çıkma stratejilerini geçersiz kılması olmuştur. (Rolston, 2002: 96). Komisyonun çalışmalarını değerlendiren Komisyon başkan yardımcısı Alex Boraine, komisyonun intikamı değil anlayışı, misillemeyi değil tazminatı, mağduriyeti değil *ubuntu*'yu² esas alarak çalıştığını anlatmaktadır (2005: 399).

Hakikat komisyonları kuruldukları ülkeye göre, kendilerinin ortaya çıkmasına neden olan olaya göre, çalışma esasları ve yöntemleri açısından farklılıklar göstermektedir. Ne kadar hakikat komisyonu varsa, yüzleşme çalışmaları açısından o kadar farklı ağırlık merkezi olduğunu söylemek mümkündür. Bu komisyonların çalışma eksenini Güney Afrika'da ırkçılık oluştururken, Guatemala'da bu askeri diktatörlük, İrlanda'da ise Büyük Britanya Devleti'nin İrlanda politikası biçimini almıştır. (Rolston, 2002: 96-97). Benzer şekilde, Arjantin, Şili ve İspanya gibi ülkelerde de yüzleşme deneyimleri yaşanmış, askeri diktatörlüğün insanlık dışı uygulamaları ile hesaplaşmıştır.

Almanya'nın Yahudilere yönelik soykırım (*holocaust*) ile hesaplaşma pratiği ise neredeyse evrensel belleğin konusu olarak görülebilir. Almanya'da savaş sonrasında insanlar, yapılanları mazur görme, sevk trenleri, toplama kampları, gaz odaları ve krematoryumlardan ve milyonlarca insanın vahşice katledilmesinden habersiz olduklarını ya da

•••

2 Afrikalı'nın insanlık tasavvurunu ifade eden bir sözcük. Bu sözcük geçici anayasada da bilinçli olarak kullanılmıştır (Boraine, 2005: 399).

yapılanların bu kadar büyük çapta olduğunu bilmediklerini söyleyerek bireysel sorumluluktan kaçmaya çalışmışlardır. Ancak Almanya 1960’larda geçmişi ile yüzleşmeye başlamış ve bunu önemli ölçüde başarmış bir ülkedir. Willy Brand *“bir halk tarihine serinkanlı bakabilmelidir... Hiç kimse miras aldığı tarihten azade değildir.”* diyerek 7 Aralık 1970’de Varşova Yahudi Gettosu anısına dikilen anıtın önünde diz çökerek bütün dünyadan Alman halkı adına özür dilemiştir (Sancar, 2008: 176-188). Almanya’da Yahudi soykırımını inkar etmek yasaklanmıştır. Hatta devlet ırkçılığa eğimli olan Almanları kontrol etme konusunda çok ciddi politikalar geliştirmiş ve uygulamaya koymuştur.

Bu deneyimlerden sonra Türkiye örneğine döndüğümüzde bizi sayısız hak ihlalleri ve yüzleşme/hesaplaşma ihtiyaında olduğumuz tarihsel olaylar karşılar. 1980 Darbesi, Ermeni Kırımı, Alevi Katliamları bunlardan ilk akla gelenlerdir. Başka ülkelerin zgllğnde ortaya çıkan komisyonlar, Türkiye için doğrudan model oluşturmasalar dağretici oldukları reddedilemezdir. Her yüzleşme ve tarihsel hesaplaşmanın en önemli koşulu kuşkusuz mağdur olan toplumsal grubun bu yönde niyet ve talep beyanıyla birlikte bir mücadele başlatmasıdır. Bu anlamda, Türkiye’nin yüzleşme talepleri açısından suskun bir ülke olduğu söylenemez. Yasaklanmasına rağmen gerçekleştirilen Ermeni Konferansı, HrantDink’in toplumsal tepkinin ifadesi olarak bir toplu gösteriye dönüşen cenaze töreni, Cumartesi Anneleri’nin Galatasaray Meydanı’nda faili meçhul (politik) cinayetlere tepkilerinin dile geldiği oturma eylemi bu yüzleşme taleplerini rnekleemektedir. Benzer şekilde 1980 darbesi ile hesaplaşma çabalarından söz edilebilir. Bunların başında hiç kuşkusuz toplumun farklı kesimlerinin anayasayı değiştirme isteği ya da birey hak ve özgürlükleri temelinde yeni bir anayasa talepleri gelmektedir. Bu talepler, kültürel karşılıklarını, darbe ile hesaplaşmaya yönelik sinema filmleri, romanlar ve benzeri içinde bulmaktadır. Bunlarla birlikte, Kürt mücadelesi başlı başına bir yüzleşme ve hesaplaşma pratiği olarak okunabilir. Örneklerin çokluğuna karşın bu alışma, Alevi katliamları ile ilgili olanlara odaklanılacaktır.

Cumhuriyet Tarihinde Alevi Katliamları

38 Dersim Tertelesi³

Cumhuriyet döneminin ilk Alevi katliamı Dersim 38 Tertelesi (katliamı) dir. Dersim katliamı ya da Dersimlilerin kendi dillerinde ifade ettikleri şekliyle Dersim Tertelesi, Cumhuriyet tarihinin karanlık sayfalarından biri olarak, hem politik olarak hem de akademik çalışmalar bakımından aydınlatılmayı beklemektedir. Resmi tarih, Dersim katliamını “isyan”olarak tanımlamıştır. Bu bakışa göre, Dersimliler vergi ödemek ve askere gitmek istemedikleri, yani Cumhuriyet’e karşı başkaldırıp isyan ettikleri için isyanları diğer bütün isyanlardan farklı olarak bastırılmıştır. Resmi söyleme göre orada yapılan bir katliam değildir, bir isyan bastırma dır. “İsyan bastırmanın” meşruluk zemini ise, isyana katılanların “medeniyetten nasibini almamış, çapulcu ve şaki” oldukları biçimindeki bir adlandırma ile sağlanmaktadır. Bir başka ifadeyle “isyan bastırılırken”, yöre insanı “medenileştirilmektedir” (JGK, 2010:156-223).

Kuşkusuz Devletin politikasının en iyi tanıklarında birisi dönemin basınıdır. 15 Haziran 1937 tarihli *Akşam* gazetesi Başbakan İnönü’ün Mecliste yaptığı bilgilendirme konuşmasını aktarırken Tunceli meselesine ilişkin bilgilendirmeyi de aktarmıştır. İnönü bilgilendirme yaparken eskiden Dersim denen Tunceli’de hükümetin iki seneden beri hususi ıslahat programı uygulayarak muntıkayı medenileştirmeye çalıştığını ve geçiciliğini ifade etmek üzere “sel seferleri” olarak adlandırdıkları bazı karşı koymalara rağmen orada “jandarma ve hükümet kuvveti tamamen teessüs ettiğini” belirtmiştir. *Son Havadis* gazetesi ise “Tunceli’de ıslahat tamamdır: Ordu neferinin ayak basmadığı yer inmediği dere çıkmadığı tepe kalmamıştır” diyerek durumun kontrol altına alındığını açıklamıştır. Dönemin gazetelerinden

•••

3 1937-38 yıllarında yaşanan katliamı Dersimliler kendi dilleri olan Kırmancı/Zaza- ca’da “*Tertele*” olarak tanımlamaktadır. *Tertele* hiçbir ayırım yapılmadan insanların topluca imha edilmesi, mallarının ve mülklerinin yağmalanmasıdır. 1915 Ermeni soykırımının da Dersim dilinde “*Tertele Hermeni*” (Ermeni Tertelesi) olarak tanımlanmasından hareketle, 1937-38 olayı ile 1915 olayı arasında doğrudan bir benzerlik kurmak mümkündür (Aygün, 2009).

Tan, Dersim'in yakın zamanda Uludağ'a rakip olacağını hatta Türkiye'nin İsviçre'si olacağını⁴ yazarken; *Cumhuriyet* gazetesi, İsmet İnönü'nün "asiler tenkil edilmiş, mücrimler mahkemeye verilmiştir. Kahraman Türk ordusu orada şefkatle hareket etmiştir"⁵ şeklindeki açıklamasını birinci sayfadan vermektedir. Dönemin basını devletin Dersim'e medeniyet götüreceği yaklaşımını ayrıntılı olarak aktarmaktadır. Ancak yanıtı bırakılan soru ise 1937 yılında her şeyinmasına rağmen neden 1938 yılında Tertele'nin yapıldığıdır.

İsyanın bastırılması için Dersim'e müdahale edildiği iddiasının örtmeye çalıştığı olguların başında hiç kuşkusuz Dersim'e karşı planlı bir hareket yapıldığı gerçeği gelmektedir. Müdahalenin planlandığının en açık kanıtı, henüz Cumhuriyet kurulmadan, 1896 yılından başlanarak Dersim'in nasıl ıslah edileceğini tespit etmek üzere raporlar hazırlanmış olmasıdır. Son zamanlarda hızlıca gün yüzüne çıkan bu raporları konu edinen yayınlardan bazılarını şöyle sıralamak mümkündür: İzzettin Çalışlar (2010) *Dersim Raporu*, Faik Bulut (2009) *Dersim Raporları*, Bülent Varlık tarafından yayıma hazırlanan *Umumu Müfettişler Toplantı Tutanaqları-1936* (2010) gibi. Bu raporlar ve belgeler dönemin iktidarının bölgeye dair anlayışını, neyi sorun olarak saptadığını ve ne tür çözüm yöntemlerini devreye soktuğunu açıkça anlatmaktadır. Bir anlamda devletin bizzat resmi arşivinden sızan bu belgelerin yanı sıra bir de halkın kendi arşivi vardır; yani canlı tanıkların belleklerinden dökülen anlatılar, hakikate erişme anlamında vazgeçilmez bir kaynak ve kayıt sunmaktadır. Nitekim Aygün'ün *Dersim 1938: Resmîyet ve Hakikat* (2009) adlı çalışması ağırlıklı sözlü tarihe dayanan araştırmalara bir örnektir.

Yapılan katliamın, isyanı bastırma gerekçesi ile açıklanamayacağını bir kanıtı, 4 Mayıs 1937 tarihli "Tunceli Tenkil Harekâtı" başlıklı Bakanlar Kurulu kararının bizzat kendisidir. Bu karar devletin Dersim üzerinde planlı bir politika izlediğini göstermektedir. Türkiye Cumhuriyeti yıllar süren hazırlıklarla çok sayıda rapor oluşturarak Dersim Tertelesini planlamış ve uygulamıştır. Devlet 1937-1938 yılları

•••

4 *Tan*, 15 Haziran 1937.

5 *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1937.

rında Dersim'i savaş uçaklarıyla bombalamış, Dersimlileri diri diri yakmış, mağaralara sığınanlara karşı gaz kullanarak ya da dönemin teknolojisi ile bu sığınakları tahrip ederek, toplu süngüleme ve kurşuna dizme dahil her türlü yöntemle çocuk, yaşlı, kadın ve erkek on binlerce sivil insanı katletmiştir (Beşikçi, 1990; Çağlayangil, 1990; Aygün, 2009).

Dersim Tertelesi'nin, hiç kuşkusuz farklı boyutları olmakla birlikte, aslında Aleviliğe ya da Kızılbaşlığa karşı yapılmış bir katliam olduğu söylenebilir⁶. Bu iddiayı anılan raporlara dayanarak temellendirmek mümkündür. 28 Ekim 1903 tarihinde Dersim mutasarrıfı olan Arif Bey tarafından hazırlanan raporda özellikle altı çizilen nokta şu şekildedir (Bulut, 2009: 211):

Dersim nüfusunun çoğunluğunu oluşturan fenalıkların başlıca sebebi olan Şiiler⁷; nikah kıyma, ölü yıkama ve defnetme gibi işleri yapan ve sazla-sözle dini konularda halkın manevi duygularına hakim olan Dede ve Seyitlerle; halkın dünya işlerine egemen olan, ruhu eşkıyalıkla dolu, iki yüzlü ve fesat ağaların elinde esirdir.

•••

6 Dersim halkı yaşadığı büyük trajedinin üstesinden gelebilmenin yolu olarak susmayı seçmiştir. Susmak Tertele'den geriye kalanların hayatta kalmalarının tek seçeneğidir, hem kendilerinin hayatta kalmalarını hem de çocuklarını korumanın bir yöntemi olarak benimsemiştir. Ayrıca bunun mücadelesini verecek konuma, donanımına ve olanağına da sahip değillerdir: "Öyle ki yer ateşti gök uzaktı" (Aygün, 2010: 88). Maraş ve Çorum katliamlarına solcuların, Sivas katliamına laiklerin sahip çıktığı gibi, Dersim Tertelesini güçlü mücadele olanağına sahip olan Kürt hareketi üstlenmiştir. Ancak bu üstlenme, Cumhuriyet tarihinin en büyük katliamının mağduriyetinin sağladığı gücü yani iktidarı üstlenme anlamında tezahür etmiştir. Aslında Kürt hareketi, Dersim'i hareketin gerilla kaynaklarından biri olarak görmesine ve kullanmasına rağmen, Dersimlilerin Alevi-Kızılbaş kimliğinin inkârı ve Kürt kimliğine asimilasyonu bu hareketin Dersim ile ilişkisini tanımlamaktadır. Bu ise daha çok Kürt kimliği ekseninde bir mücadeleyi hareket için meşru kılarken, Dersimli kimliğinin temel belirleyenlerinden olan Alevilik/Kızılbaşlık'ın görmezden gelinmesiyle hareket içinde bu kimliğin kendine bir temsil imkanı yaratmasını engellemektedir. Ancak şimdiye kadar elde edilen belgeler ve ulaşılan tanıklıklar, Tertele'nin Alevi-Kızılbaşlığa karşı olduğunu, bunun en azından Tertele'nin önemli nedenlerinden birisi olduğunu göstermektedir.

7 Bu dönem raporlarında genellikle, Dersim Alevileri Şii olarak tanımlanmaktadır.

Yine aynı raporda “Seyit, Dede ve Ağa unvanı altındaki eşkıyalık ve fesat kışkırtıcılarını yakalayıp, bir daha Dersime ayak basmamak üzere İşkodra, Trablusgarp ve Fizan gibi uzak yerlere sürmek” (Bulut, 2009: 211) gibi yöntemler çözüm olarak önerilmiştir. Ayrıca Osmanlı döneminde Erzurum’da gizli istihbarat görevlisi olarak bulunan Veinov’un General Duhofiski’ye yazdığı 24 Mart 1876 tarihli mektupta, Dersim sorununun kaynağının dini inanç farkı olduğunun altı çizilmiştir: “Dersim Kürtlerinin Türklere baş eğmemelerinin nedeni çeşitli aşiretlerden meydana gelişinden değildir. Daha çok Türklere olan din ve inanç farklılıkları vardır.” (aktaran Bulut, 2009: 206). Benzer bir vurgu İ. Çalışlar tarafından yayımlanan ve dedesi Orgeneral İzzettin Çalışlar’dan kendisine kalan Dersim Raporu’nda da yapılmaktadır. Raporda, bölge nüfusunun ne kadarının Sünni, ne kadarının Kızılbaş olduğu bütün yerleşim birimlerini kapsayacak şekilde ve bölgeyle ilgili önceki raporla referansla belirtilmiştir:

Dersim sancağında 15.460 Müslüman, 27.830 Kızılbaş ki ceman 43.263 Türk nüfusuna nispetle 12.000 Kürt ve 8.170 Ermeni nüfusu mevcut... Vitali Genet, Sünni-Kızılbaş ihtilafını pekiyi ihata etmiş (kavramış) ve Türk demekten kaçınarak Türklere Müslüman demiştir. Kızılbaş ve saireyi de İslamlığa, yani Türklüğe muhasım (düşman) vaziyette görmüştür. Şu halde Müslüman dediklerini Sünni olarak almak lazımdır. (Çalışlar, 2010: 40).

Bu belgeler çoğaltılabilir. Aynı şekilde Tertele’nin simgesel lideri haline gelen Seyit Rıza’nın ölümüne giderken söylediği “evladı kerbelayız bihatayız, ayıptır günahdır zulümdür” (Çağlayangil, 2007: 72), biçimindeki günümüzde mücadele söylemi içine girmiş ve adeta sloganlaşmış olan sözleri deinsanların Alevi ya da Kızılbaş olmalarının katliamda önemli bir rolü olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte böylesine büyük bir katliamın nedenleri konusunda kesin bir yargı ifade edebilecek bilgiye henüz sahip olmadığımızı hatırlatmak yerinde olacaktır. Konu ile ilgili akademik çalışmalar emekleme aşamasındadır; ayrıca, elde bulunan ve henüz erişime kapalı olan arşiv belgelerinin dikkatle incelenmesi, sorunun farklı boyutlarının ortaya çıkarılması açısından gereklidir.

Hakikatin saptanması için yanıtlanması gereken bir diğer soru, bu büyük Tertele’de katledilen insan sayısıdır. Tertele öncesinde Dersim’in toplam nüfusunun ne olduğu konusunda farklı bilgiler vardır. Bazı kaynaklara göre 1935 yılı sayım sonuçları itibarıyla Dersim nüfusu o tarihte 107.732’dir (Uluğ’dan aktaran Aslan, 2010: 401). Dördüncü Umumi Müfettişliği’nin 29.12.1936 tarihli raporuna göre 107.000’dir (Varlık, 201:150). Devlet İstatistik Enstitüsü 1940 yılı genel nüfus sayımını sonuçlarına göre ise, Dersim’in toplam nüfusu 94.639’dır (Aslan, 2010: 406). Beş yıl içinde nüfusta yaşanan böylesi bir düşüş, aradaki farkı oluşturan nüfusun ya sürgün edilmiş ya da katledilmiş olduğuy-la açıklanabilir. Son dönemde gün ışığına çıkan resmi belgelere göre Dersim Tertelesi’nde 13 bin 806⁸ kişi öldürülmüş 11 bin 683 kişi de sürgün edilmiştir. Ancak Dersim’de yakın zamana kadar nüfusa kayıt etme pratiğinin çok düşük olduğugöz önüne alındığında, bölge nüfusunun söz konusu döneme dair kayıtlar üzerinden gerçekleşen bir sayımın ifade ettiğinden daha fazla olduğunu öngörmek mümkündür. Bu doğrultuda katliam sırasındaki kayıp sayısının da yukarıdaki tahminlerin üzerinde olduğu güçlü bir ihtimaldir.

Resmi olarak her zaman inkâr edilen bu katliam, 2009 yılı sonlarında beklenmedik bir biçimde tartışılmaya başlanmıştır. Konunun tartışılmasına ise CHP milletvekili Onur Öymen’in TBMM’de “Tunceli Tenkil Harekâtı”nı terörle mücadelede uygulanması gereken bir yöntem olarak önermesi vesile olmuştur. Açık bir politik gaf olan bu konuşma, bir tabunun kırılmasına ve resmi inkâr politikasına karşı çok ciddi kanıtların öne sürülebilmesine zemin oluşturan bir sürecin başlangıcı sayılmalıdır. Dersim Tertelesi’nin tartışılmasını asıl sağlayan, Tunceli milletvekili Hüseyin Aygün’ün yaptığı bir açıklamanın *Zaman* gazetesi tarafından 10 Kasım 2009’da yayımlanması olmuştur.

Maraş Katliamı

Maraş katliamı 19-26 Aralık 1978 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Resmi verilere göre 150-200, resmi olmayan verilere göre ise 500 Alevinin öldürüldüğü olayda Alevilere ait yaklaşık 200 ev ve 100 işye-

ri yakılmış, yağmalanmış ve tahrip edilmiştir. Önemli bir diğer nokta ise Maraş'ta yaşayan çok sayıda Alevi malını mülkünü acilen ve çok ucuza elden çıkararak kentten ayrılmak zorunda kalmıştır. Alevi katliamlarındaki ortaklıkları ve benzerlikleri görebilmek için olayın nasıl meydana geldiğini kısaca anlatmak gerekir. 19 Aralık günü Çiçek Sineması'nda gösterime giren "Güneş Ne Zaman Doğacak" adlı film kanlı olayları başlatma noktası olmuştur. Film arasında boş olan sıralara etkisi zayıf bir bomba konarak panik yaratılır⁹. Devamında bombanın Aleviler tarafından konduğu şeklinde söylentiler yayılır. 21 Aralık günü, solcu iki lise öğretmeni Hacı Çolak ve Mustafa Yüzbaşıoğlu okuldan eve giderlerken silahlı saldırı sonucu öldürülürler. Cenazelerinden önceki gece -diğer bütün Alevi katliamlarında olduğu gibi- ülkücüler halkı kızdırtmak için söylentiler yayarlar. Maraş müftüsü "Aleviler, Komünistler Cuma namazında camileri bombalayacaklar toplanın" diyerek resmi araçla dolaşarak kızdırtmayı desteklemiştir. 22 Aralık günü Cuma namazında Bağlarbaşı İmamı Mustafa Yıldız "Oruç ve namazla hacı olunmaz, bir Alevi öldüren beş sefer hacca gitmiş gibi sevap kazanır." (...) Allah için Alevileri, gâvurları vurun, evlerini yakın"¹⁰ şeklinde açıklama yapmıştır. Bu konuşma aynı zamanda sağ ideolojinin aslında nasıl Sünni inançla işbirliği içinde olduğunu da açığa vurmaktadır. Sonuç olarak yüzlerce Alevi öldürülmüş binlercesi yaralanmış, Alevilerin malları mülkleri ganimet olarak ele geçirilmiş ya da yakılıp yıkılmıştır.

Öğretmen cenazelerine yapılan saldırılar sonucunda cenaze sahipleri cenazelerini camide bırakıp kaçmak durumunda kalırlar¹¹. Ertesi gün Ökkeş Kenger¹² Ankara ve diğer illerden destek talebinde

•••

9 *Milliyet*, 20.12.1979.

10 www.pirsultan.net Erişim tarihi: 19.09.2013 ve *Hürriyet*, 26.12.1978

11 *Cumhuriyet*, 23.12.1978 ve *Hürriyet*, 23.12.1978.

12 Daha sonra tanınmamak için soyadını değiştirerek Şendiler yapmıştır. Ancak biz olay sırasındaki kimliğini kullanacağız.

bulunarak Alevilere yönelik saldırıları başlatmıştır¹³. Sünni ve ülkücü işbirliği ile kurulan ortaklık, önceden evleri işaretlenmiş Alevileri katletmeye yaşlı, genç, çocuk ayırmaksızın tecavüz etmeye ve öldürmeye devam etmiştir¹⁴. Katliama engel olmaya çalışan polis, asker, itfaiye ve yaralıları taşıyan ambulans şoförü öldürülmüş ya da dahil olmak üzere etkisizleştirilmişlerdir¹⁵.

Katliamın devamında çok sayıda ilde sıkıyönetim ilan edilmiş¹⁶ ve sıkıyönetim mahkemelerinde yaklaşık 800 sağcı ülkücü hakkında dava açılmıştır. 23 yıl süren yargılama sonucunda 22 kişi idam, 7 kişi müebbet hapis, 321 kişi de 1-24 yıl arasında hapis cezasına çarptırılmıştır. Katliamda önemli sorumlulukları olan 68 kişiye yargılamak için ulaşmak bile mümkün olmamıştır. Ancak Sıkıyönetim mahkemesinin kararı Yargıtay tarafından bozulmuş, yeniden yapılan yargılama sonucunda idam cezaları uygulanmadığı gibi sorumlular MHP'den milletvekili olarak Meclise girmişlerdir. Üstelik mağdurların üç avukatı Ceyhun Can 10 Eylül 1979'da, Halil Sıtkı Güllüoğlu 3 Şubat 1980'de ve Ahmet Albay 3 Mayıs 1980'de öldürülmüştür.

Daha sonra ortaya çıkan Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) belgelerine göre olayların MHP Maraş il örgütünde planlandığı ortaya çıkmıştır. Buna göre MHP karar mekanizmasındakiler, yapılan bir toplantıda "Alevilere ders verme zamanının geldiğine" karar vermişlerdir. Alevilerin Maraş'taki Sünni halk üzerinde baskı kurduklarını ve bu baskıları durdurmak gerektiği düşüncesi oluşmuştur¹⁷. Oysa Alevilerin kendilerini kamusal alanda Alevi olarak adlandıramadığı, hatta kimliklerini sır gibi sakladıkları bir dönemde, Sünni halka baskı yaptıkları iddiasını tartışmak ya da bunun mümkün olmadığını kanıtlamaya çalışmak dahi haksızlığı destekleme anlamına gelir. Tüm tarih anlatısı

•••

13 Kahramanmaraş Davası Gereççeli Kararı (1980/92, Karar: 1980/520), s.349, aktaran Şahhüseynoğlu, 2012, s. 83.

14 *Hürriyet*, 24.12.1978; *Son Havadis*, 24.12.1978

15 *Milliyet*, 25.12.1978; *Son Havadis*, 25.12.1978; *Cumhuriyet*, 24.12.1978

16 *Cumhuriyet*, 28.12.1978; *Hürriyet*, 28.12.1978; *Milliyet*, 28.12.1978

17 K. Gökteş <http://kemal-goktas.blogspot.com/> Erişim tarihi: 19.09.2013.

içinde Alevilerin kendi inanç kimlikleriyle değil, gördükleri baskılar ve katliamlarla yer aldıkları olgusal bir gerçektir. Aynı MİT raporunda¹⁸ olaylar nedeniyle sadece Sünni ve sağcıların tutuklandığı; gözaltında gereksiz yere dövüldükleri yani Sünni-ülkücü ittifaka haksızlık yapıldığı ifade edilmiştir. Bütün bu bilgilerden MİT'in katliamdan haberdar olmasına rağmen gerekli önlemleri alınmadığını daha da önemlisi açıkça katliamcıları koruduğu ve desteklediği anlaşılmaktadır.

Ökkeş Kenger'in ifadesi bomba atma eyleminin nasıl planlandığını, kimden emir alındığını ve bombanın sinemaya nasıl koyulduğunu ortaya koymaktadır. Aynı şekilde Yusuf İlhan, mahkemedeki ifadesinde dinamiti Ökkeş Kenger'in kendisine verdiğini itiraf etmiş, bu ifade Kenger tarafından da doğrulanmıştır¹⁹.

Çorum Katliamı

Çorum'daki katliam MHP Genel Başkanı Gün Sazak'ın 27 Mayıs 1980 günü öldürülmesi ardından MHP'lilerin ülkenin birçok yerinde devlet desteği ile organize ettiği, özellikle Alevilere yönelik çeşitli olaylardan birisidir (Şahhüseyinoğlu, 2012: 164-165). Bu gösterilerde göstericiler "kanımız alsa da zafer İslâm'ın, kana kan, intikam" gibi sloganlar atmışlardır. *Çorum katliamının mezhep kavgası olduğunu dönemin başbakanı Demirel de yaptığı bir açıklamada belirtmiştir*²⁰. Farklı bir konumdan değerlendirmekle birlikte bu konuyu Çorumlu olan ve Cumhuriyet gazetesinde (29.06.1980) yazan Hıfzı Veldet Velidedeoğlu da vurgulamaktadır.

Öncelikle Emniyet Genel Müdürü, Milli Eğitim Müdürü ve Vali, olaylardan hemen önce değiştirilerek yerine daha önceki uygulamaları ile kamuoyunda açıkça ülkücü oldukları bilinen figürlerin getirilmesi bu katliamın devlet desteği ile yapıldığı iddiasının en önemli temel-

•••

18 K. Gökteş, <http://kemal-goktas.blogspot.com/> Erişim tarihi: 19.09.2013.

19 Kahramanmaraş Davası Gereçeli Kararı (1980/92,Karar: 1980/520), s.349, aktaran Şahhüseyinoğlu, 2012, s. 83

20 *Günaydın*, 8.07.1980

lerinden birisini oluşturmaktadır. Vali Rafet Üçelli'nin olaylarda nasıl taraflı davrandığını dönemin Cumhuriyet muhabirleri Reha Öz ve Mahmut Tunaboşlu ayrıntılı olarak anlatmaktadırlar (*Cumhuriyet*, 20.06.1980). Maraş katliamından farklı olarak Çorum'da polislerin de katliamı gerçekleştiren taraf ile birlikte hareket ettikleri ve öldürülenlerden bazılarının polis tarafından öldürüldüğünü yargılama sürecinden dolayı bilinmektedir (Eral'dan aktaran, Şahhüseyinoğlu, 2012: 177; *Cumhuriyet*, 07.06.1980). Son yıllarda ortaya çıkan 9 Temmuz 1980 tarihli MİT raporuna göre, katliamın asıl nedeninin emniyetteki ülkücü yapılanmalar olduğu anlaşılmaktadır (*Cumhuriyet*, 30.04.2012).

Bütün Alevi katliamlarının önemli ortak özelliklerinden birisi de benzer dini çağrılar temelinde planmış olmalarıdır. İslami Gençlik, 19 Mayıs törenlerinden önce genç kızların açık kıyafet giymelerini “namuslu bacılarımızın iffet ve hayâsına kahpece ve haince saldırı... Namazını kıl, orucunu tut yeter, karışan mı var? diyen gafil Müslüman sen de düşün”²¹ sözleriyle Sünni halkın ajite edilmesi için gerekli kıskırtıcı ortam sağlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 4 Temmuz 1980 Cuma günü sırasında bütün camilerde aynı anda Alaattin camisinin bombalandığı söylentisinin yayılması bardağı taşıran son damla olmuştur. Bunun üzerine namaz kılan cemaat namazını bırakıp silahlarını alarak Alevilerin oturdukları mahallelere saldırmaya başlamıştır. Dönemin tek yayın kurumu olan TRT de aynı gün 19.00 bülteninde “Çorum'da Alaaddin Camisi'ne patlayıcı madde konulması ve dışarıdan ateş açılmasıyla olaylar başladı”²² şeklindeki haberi tekrar tekrar vererek bir plan dahilinde uygulanmaya konulduğu izlenimini veren katliamı bilerek ya da bilmeyerek desteklemiştir. Olay sırasında TRT Çorum muhabiri Münir Tümtürk, yıllar sonra kendisiyle yapılan görüşmede, böyle bir haberi vermediğini söyleyerek haberin kaynağının belirsizliğini açıklamıştır. TRT bu yanlış haberi ancak beş saat sonra 23.00 bülteninde “Olaylar bugün bir cami civarında silah atıldığı yolundaki haberlerin yayılması sonucu başladı” şeklinde düzeltmiştir.

•••

21 Çorum Gazetesi, 23.07.1980'dan aktaran Şahhüseyinoğlu, 2012: 163-164.

22 4 Temmuz 1980 TRT haber bültenleri

TRT'nin tutumunu tartışmalı hale getiren bir başka bilgi ise Nokta Dergisi muhabiri Cengiz Kuşçuoğlu'nun dönemin Çorum Cumhuriyet Savcısı Ertem Türker ile yaptığı röportajda, savcının TRT'ye yaptığı açıklamada caminin yakılmadığını söylemesine rağmen bu açıklamanın haberlerde yer almamasıdır (*Nokta*, 8 Haziran 1986)²³. Bütün bu bilgiler ışığında katliamın devlete rağmen gerçekleştiğini söylemek mümkün görünmemektedir.

Çorum katliamı hakkında önemli verileri sağlayan çalışmalardan birisi Nokta Dergisi'nin 8 Haziran 1986 yılında yaptığı ve iyi bir araştırmacı gazetecilik örneği olabilecek araştırmadır²⁴. 15. Tümen Komutanı Tuğgeneral Şahabettin Esengün olayları nasıl kontrol etmeye çalıştığını özellikle MHP milletvekillerinin kendisini nasıl tehdit ettiklerini emniyet teşkilatının ülkücülere nasıl yardım ettiğini Nokta Dergisi muhabiri Cengiz Kuşçuoğluna anlatmıştır. Çorum Ülkü Yol'un başkanı Seydi Esenyel adlı kişinin itiraflarına yer veren habere göre Esenyel, biri kadın 8 kişiyi işkence yaparak öldürttüğünü, bunları rehin aldıkları başka köylüler tarafından öldürülmüş gibi yaptıklarını, köylüleri buna yaptıkları işkence ve tehditle ikna ettiklerini, af kanunundan yararlanmak için ayrıntılı olarak, mahkemede verdiği ifadesinde anlatmıştır. Buna benzer olayların yaygın olarak uygulandığını, af kanunundan yararlanabilmeleri için yapılan itiraflarda açıkça anlaşılmaktadır (*Nokta*, 8 Haziran 1986; Şahhüseyinoğlu, 2012: 219). İfadesinin devamında, Esenyel'e nasıl haraç topladıklarını bu haraçları nasıl kullandıklarını, Alevilere ait işyerlerini ve evleri nasıl yaktıklarını anlatırken hiç kuşkusuz bu anlatılanlar kayıtlara da geçmiştir. Ölen, göç eden ya da kaçan Alevilerin malları da Sünniler tarafından yok pahasına ele geçirilmiştir.

•••

23 TRT'nin kamu kurumu iddiası ile yapılanmasına karşın, uygulamada siyasi iktidarın ve devlet mekanizmasının yayın gibi işlediğine ilişkin çok sayıda akademik çalışma sıralanabilir (Kaya, 2009; Kejanlıoğlu 2004)

24 Bu dönem Nokta Dergisi'nin yaptığı habercilik Türkiye basın tarihinde övgüyle sözedilecek niteliktedir. Darbe sonrası baskıcı dönemde, Nokta dergisi bu baskıyı bertaraf etmenin yöntemini bulmuş ve bunun iradesini göstermiştir. Kısaca Nokta dergisinin mücadelesi saygıyla anmak gerekir.

Nokta Dergisi muhabiri bütün önemli tanıklarla görüşmeler yapmıştır. Bu bağlamda olay sırasında Hürriyet gazetesi muhabiri olan Saygı Öztürk'ün anlattıkları olayın bir plan dâhilinde ve devlet destekli olduğunu gözler önüne seren bir diğer önemli bilgidir. Saygı Öztürk olay günü caminin yandığı haberini aldığını ve bunun için yanan camiyi fotoğraflamaya gittiği sırada ülkücüler tarafından yakalanarak SSK hastanesine götürüldüğünü ve yine ülkücüler tarafından kurulan sorgu odalarından birinde sorgulandığını aktarırken, hastaneye gelen yaralı kişilerin tedavi edilip edilmeyeceğine de bu sorgu odalarında karar verildiğine tanıklık etmiştir. Öztürk olayları yapanların tanınmamak için hastaneye gelip saç sakal ve bıyık tıraşı olduklarını gözleriyle gördüğünü; aynı şekilde kendisinin de ayrıntılı olarak sorgulandığını bu sorgudan tesadüfen kurtulduğunu anlatmaktadır. Hastanenin sorgu ve işkence merkezi olarak kullandığını gösteren diğer önemli bir olay da tıp öğrencisi Süleyman Atlas'ın ölme biçimidir. Hafif yaralı olmasına karşın polis tarafından SSK'ya kaldırılan tıp öğrencisi Süleyman Atlas'ın ölü olarak ailesi tarafından teslim aldığı anda ağır işkence sonucu öldüğü tespit edilmiştir (Şahhüseyinoğlu, 2012: 212). Olaylar yaklaşık bir buçuk ay sürmüştür. Bu süreç içinde solcuların Alevi mahallelerini barikatlar oluşturarak, olanakları ölçüsünde korumaya çalıştıkları bilinmektedir. Ancak emniyetin katliamı desteklemesi nedeniyle çok sayıda solcunun katliamdan önce tutuklanması, olayların sırasında Alevilerin savunmasız kalmasına neden olmuştur (Şahhüseyinoğlu 2012: 193, 203).

Sivas Katliamı

Bu çalışma çerçevesinde ele alınacak bir diğer Alevi katliamı da hiç kuşkusuz bütün bir gün boyunca canlı yayında izleyerek tanıklık ettiğimiz Sivas katliamı ya da Madımak katliamıdır. Sivas katliamı 2 Temmuz 1993 yılında gerçekleşti. Sivas'ta Pir Sultan Abdal Derneği tarafından düzenlenen şenliklere katılmak üzere çok sayıda sanatçı, aydın, yazar davetli olarak Sivas'a gittiler. Madımak Otel'i'nin radikal İslamcılar tarafından yakılması sonucunda çoğunluğu Alevi 33 yazar, ozan, düşünür ile 2 otel çalışanı hayatlarını kaybetmiştir. Kendilerini Müslüman olarak tanımlayan radikal dinciler otelin etrafında toplanan binlerce kişiyi, kışkırtıcı sloganlarla saldırgan öfkeli gruha

dönüştürdü. Sivas katliamı canlı yayında; bütün ülke ve bütün dünya insanların gözü önünde gerçekleştirilen tek katliamdır. Gün boyu süren katliamı organize edenler, herhangi bir engellenmeyle karşılaşmadan, otelin etrafında toplanarak, beraberlerinde getirdikleri gazı aralarında bölüşerek oteli ve içindekileri yaktılar.

Diğer son dönem Alevi katliamlarında olduğu gibi Sivas katliamında da asıl bilinmesi gereken yargılanmalardır. Çünkü katliamların siyasi iktidarlar tarafından nasıl desteklendiğini, mahkeme kararlarına rağmen hiçbir sorumlunun cezalandırılmamasından anlamak mümkündür. Olaydan sonra 190 kişi gözaltına alınarak yargılandı. Bunlardan 124'ü hakkında "laik anayasal düzeni değiştirip din devleti kurmaya kalkışma" suçlamasıyla dava açıldı. 26 Aralık 1994'te karara bağlanan davada, 22 sanık hakkında 15'er yıl, 3 sanık hakkında 10'ar yıl, 54 sanık hakkında 3'er yıl, 6 sanık hakkında 2'şer yıl hapis cezası, 37 sanık hakkında da beraat kararı verilmiştir. Müdahil avukatlar, Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin kararını "tarafli, hukuka ve adalete aykırı" olarak niteleyerek, ayrıntılı bir savunmayla temyize gittiler. Yargıtay 9. Ceza Dairesi katliamın "Cumhuriyete, laikliğe ve demokrasiye yönelik olduğunu" belirterek Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin kararını esastan bozdu. Ankara 1 No'lu Devlet Güvenlik Mahkemesi, Yargıtay'ın bozma kararına uyarak yargılamayı yeniden başlattı. 28 Kasım 1997'de açıklanan kararda, 33 sanık Türk Ceza Yasası'nın 146/1 maddesine göre idama ve 14 sanık 15 yıla kadar değişen hapis cezası namahkûm edildi. Yargıtay 9. Ceza Dairesi 24 Aralık 1998'de hapis cezalarını onadı, 33 idam cezasını ise usul noksanlıkları nedeniyle bozdu. Şubat 1999 tarihinde usul eksikliklerinin giderilmesi için başlayan yargılama sonucunda 16 Haziran 2000'de 33 sanık Devlet Güvenlik Mahkemesi'nce yeniden idam cezasına çarptırıldı (Milliyet 07.03.2012; www.pirsultan.net) 2002 yılında idam cezasının yürürlükten kaldırılmasıyla idam cezası hükümlülerinin cezaları müebbet ağır hapis cezasına çevrildi. Sanıkların çok sayıda avukatı Refah ve AKP'den milletvekili yapılarak adeta ödüllendirildiler. Bakanlığı döneminde Şevket Kazan, Sivas katliamının sorumlularını hapiste ziyaret ederek, hem devletin hem de siyasi iktidarın tutumunu bir kez daha açığa çıkarmıştır. Maraş katliamında öldürülen işkence edilen, malları yağmala-

nan insanların avukatlığını yapanlar öldürülürken Sivas katliamında sorumlularının avukatları milletvekili olmasının kendisi bizzat ege- men ideolojinin Alevi toplumuna karşı niyetini açığa çıkaran bir başka hakikattir.

Sivas katliamı davasının önemli sorumlulukları ve suçları olan 5 kişiyi kapsayan bölümü 13 Mart 2012 tarihinde zamanaşımına uğrayarak düştü. Aralarında Cafer Erçakmak'ın da bulunduğu 7 sanığın yargılanmasının Ankara 11. Ağır Ceza Mahkemesinde devam etmesine rağmen avukatlara tebligat bile yapılmadığını; avukatların davanın zamanaşımına gireceğini basından öğrenmesi (*Milliyet*, 05.11.2008) sözkonusu karar mekanizmalarının niyetini açıkça ortaya koymaktadır. Sanıklardan Yılmaz Bağ'ın normal bir hayat sürdürdükten sonra öldüğünü, İhsan Çakmak'ın aranırken 27 Temmuz 1999'da Sivas Altınyayla Belediyesi'nde evlendiği, 22 Mayıs 1997'de askere gittiği, çocuğunu nüfusa kaydettirdiği, Emniyet'e başvurarak ehliyet bile aldığı anlaşıldı. Cafer Erçakmak'ın da normal bir hayat sürdürdükten sonra kaderiyle öldüğü anlaşıldı (*Milliyet*, 07.03.2012). Bütün bu yargılama biçimi ve davanın sanık avukatlarının hemen hepsinin RP ve AKP'den milletvekili olmaları, bakanlık ve anayasa mahkemesi üyeliği²⁵ gibi önemli karar mekanizmalarına gelebilmeleri, Alevi toplumunun devlet ve Sünnilerle barışmasını ve barışçıl bir bellek oluşturmalarını olanaksızlaştırmıştır.

Değerlendirme

Alevilerin Sünni inancının harcı ile inşa edilmiş olan devletle barışabilmeleri, öncelikle her bir katliama ilişkin belleğin yeniden kurulabilmesi ve hakikatin kamusal olarak bilinir olması öncelikli koşuldur. Hakikatin her düzlemde bilinirliği sağlamak üzere bütün Alevi katliamları için bir komisyon kurulması gerekir. Şemsiye niteliğindeki bu komisyon her bir Alevi katliamı için kurulacak bağımsız komisyonlar arasındaki koordinasyonu sağlamalıdır. Her bir olayın bağımsız olarak incelenmesi ve hakikatin tespit edilerek kamusal alanda duyurul-

•••

ması sağlanarak, hakikate uygun kamusal bir belleğin inşası desteklenmelidir. Şemsiye komisyonda ulusal ve uluslararası güvenilir ve saygın isimlerin yer alması ve yöntem konusunda uluslararası örneklerden yararlanılması yol gösterici olacaktır. Bu komisyon çalışmalarının başarıya ulaşabilmesi ancak güçlü bir yasal temel ile mümkün olabilir. Yapılacak ayrıntılı bir çalışmada en değerli veriler Çorum, Maraş ve Sivas için hiç kuşkusuz mahkeme tutanakları olacaktır. Mahkeme tutanaklarının öncelikle her iki taraf için yüzleşme ve hesaplaşma düşüncesiyle ele alınarak düzenlenmesi ve hakikatin bilinebilmesi adına adalet temelli bir anlayışın kullanımına sunulması gerekir. Hakikatin saptanması hem hakikati bilme hakkı için olmazsa olmaz hem de yapılacak her türlü çalışma, yüzleşme ve hesaplaşma için önkoşuldur; bunu her iki tarafın da içselleştirmesi gerekir. Dersim Tertesi'nde suskunluk, gerçeğin kamusal alanda dillendirilmemesi yetmiş üç yıl sürmüştür. Tertelenin ilk dile getirilmesi ancak diasporadaki Dersim sivil toplum örgütleri sayesinde gerçekleştirilmiştir. Diasporadaki çalışmalara rağmen Dersim katliamı uluslararası bilinirlikten hala yoksundur. Devletin yüzleşmeye de hesaplaşmak gibi bir derdi olmamakla birlikte toplumsal baskılar nedeniyle çeşitli çabalar içine girdiğini söylemek mümkün. Dersim Tertesi'ne ilişkin hakikatin yeniden inşası için bütün arşivlerin koşulsuz olarak açılması gerekmektedir.

Maraş ve Çorum katliamlarının benzer süreçler izlediği söylenebilir. Hem zaman olarak birbirine yakın olması hem de benzer koşullarda gerçekleşmiş olması nedeniyle bu iki katliam hakkında sadece mahkemelerdeki davalar üzerinden bir sorgulama yapılmıştır. Alevi toplumu bu katliamlar için ne hesap sorabilmiştir ne de bellek olarak sahip çıkabilmiştir. Dönemin koşulları gereği ve Alevi toplumunun deyim yerindeyse can derdinde olması nedeniyle bu iki katliam sadece sol tarafından üstlenilmiş, devlet ve sağın sola vurduğu darbeler olarak okunmuştur. Oysa Maraş ve Çorum katliamlarının sola yönelik olmaktan çok Alevi halkı yanında solu da kapsadıklarını söylemek daha doğrudur. Örsan Öymen de Milliyet gazetesindeki köşesinde Maraş katliamının mezhepler ekseninde olduğunu altını çizmekte-

dir²⁶. Yaşlı, okuma yazma bile bilmeyen sıradan insanların ve çocukların, diğer bir deyişle solcu olmak gibi donanım gerektiren politik bir konumdan yoksun insanların böyle bir konumu taşımaları olanaksızdır. Dolayısıyla bu katliamları öncelikle Alevi katliamı olarak görmemiz açıkça ortadadır.

Sivas katliamı ise diğerlerine benzer olduğu kadar farklılıklarıyla da öne çıkan bir diğer örnek olarak karşımızdadır. Yalçinkaya (2011: 360-361), Alevi toplumunun, Çorum ve Maraş katliamlarına sahip çıkmazken Sivas katliamına neden sahip çıktığını ayrıntılı olarak tartışmaktadır. Çorum ve Maraş sağ-sol çatışmaları çerçevesinde olup bitmiştir. Alevilerin bu süreçlerde sosyalistlerle yakınlığı, iç içeliği ve birlikteliğinin yanı sıra hakim dilin sosyalist dil olması; Alevilerin kendilerini sosyalist anlam dünyası içinde anlamlandırmaları gibi bağlamlar kaçınılmaz olarak katliamları da bu dil içinden kavramalarına neden olmuştur. Yalçinkaya bu tartışmayı katliamların ardından yas tutma biçimiyle somutlaştırmaktadır. Çorum ve Maraş katliamları için marşlar yazılırken, Sivas katliamında ağıtlar yakıldığını; bu yanı ile de Sivas katliamı Alevi katliamı kabul edilmiş bunun doğal sonucu ve mağdurları olarak Aleviler belleğine sahip çıkmışlardır.

Dersim'den farklı olarak Maraş, Çorum ve Sivas katliamları yargı sürecinden geçmişlerdir. Ne var ki yargı hakkaniyetli bir cezalandırmayı dolayısıyla hesaplaşmayı ağırlıkla Sünni inanca ve ideolojiye hizmet eden siyasi iradeler nedeniyle gerçekleştirememiştir. Demokrasinin beşiği olan İngiltere bile "Kanlı Pazar" olayı ile yüzleşme ve hesaplaşma konusunda çok da istekli davranmadığı düşünüldüğünde bu gerçek daha da açık çıkmaktadır. İngiltere örneğinde bu ancak İrlanda halkının kararlı mücadelesi ile mümkün olabilmıştır. Alevi katliamları ile ilgili olarak Türkiye'de benzer türde bir kararlılık ilk kez ve sadece Sivas katliamı için gösterilmiştir. Diğer katliamların sahiplenilmemiş olmasının nedenleri vardır. Dersim doğrudan devletten gelen bir saldırı olması nedeni ile Çorum ve Maraş ise katledilen Alevilerinin hakikatinin sağ-sol çatışması bağlamına gömülmesi nede-

26 Öymen, Örsan. *Milliyet*, 27.12.1978

niyle Alevi öznelerin suskunlaştıkları örneklere dönüşmüştür. Aleviler elbette katliamların acısını kendi kolektif belleklerinde adeta Kerbelanın günümüzdeki tezahürü olarak bilmiş ve en derin yaralar halinde taşımışlardır. Fakat bu gerçeği kamusal bir alanda adalet talebi eşliğinde duyurmakta, bu sistemli saldırıları kamusal alanın belleğine ve gündemine sokmakta politik özne olarak güçsüz kalmışlardır; ta ki Sivas'a kadar... Dolayısıyla burada "katliamı sahiplenmek" ifadesi dikkatli okunmalıdır. Sahiplenme ile kastedilen Alevilerin kolektif travmatik belleklerinin bir parçası olan katliamları söze dökmeye başlaması, politik bir kimlik ve özne olarak güçlenmelerinin bir gereğidir.

Sivas katliamına kadar Alevilerin, bu katliamların hesabını soracak dile, söyleme, güce, iktidara, hatta deneyime sahip olmadıklarını söylemek mümkün. Üstelik öğreti hesap sormayı sağlayacak gerekli zemini inşa etmemiştir. Ancak 1993'te gerçekleşmiş olan Sivas katliamı Alevilerin kamusal alanda belli belirsiz de olsa görünür olmaya başladığı yıllara denk gelir. Zira 1980 öncesinde tamamen sol hareket içinde yer alan Aleviler, askeri darbenin bütün solu yok etmesiyle birlikte tekrar Alevi kimliğine geri dönerek, bu kimlikle kendilerini ifade etmeye başlamıştır. Kuşkusuz Alevi solcular Alevi kimliğine dönüşlerinde solun mücadele deneyimini ve dilini terk etmemişler; aksine beraberlerinde getirerek ve Alevi öğretisi ile birleştirerek güçlü bir direniş pratiği oluşturmuşlardır. Aleviler, meseleyi kendi siyasi söylemlerine eklemeye çalışan laik ve Atatürk'çü pragmatik iştahın karşısında ve katliamı reddetmek yoluyla sahiplenen devletin saldırısı karşısında kararlılıkla Türkiye'nin toplumsal belleğine kazınmışlardır. "Sivas'ın ışığı sönmeyecek" sloganı, adalet gerçekleşmedikçe Sivas'ın yangınıyla Türkiye'nin kolektif belleğini hep yakacağına işaret eden bir mücadele mottosuna dönüşmüştür.

Bugün bu makaleyi yazmak biraz da güçlenen bir Alevi toplumunun varlığından alınan gerçeklik duygusuyla mümkün olmuştur. Şimdi Alevi katliamlarına ilişkin makale boyunca değindiğimiz bazı karakteristik ve ortak noktaları maddeler halinde anarak devam edelim. Bu özellikler aynı zamanda Alevi katliamlarının hem akademik olarak hem de yüzleşme pratiğinin oluşturulması için birlikte değer-

lendirilmeleri ve birlikte çalışılmalarının gerekçesini de oluşturmaktadırlar.

- Bütün Alevi katliamları devlet tarafından doğrudan ya da dolaylı desteği ile organize edilmiş ve desteklenmiştir.
- Hepsinde dini savaş çağrısı yapılmıştır; Sünni halk Alevilere karşı kışkırtılarak katliam yapanların bir bileşenine dönüştürülmüştür.
- Hemen hemen bütün Alevi katliamlarında bir ekonomik boyut olduğunu da gözden kaçırmamak gerekir. Her katliam öldürülen Alevilerin mal varlıklarının pay edilmesi, ele geçirilmesi olarak sonuçlanmıştır.
- Bütün Alevi katliamları bir biçimde araçsallaştırılmıştır; ölenlerin Alevi olmasına karşın mağduriyetin getirdiği güç farklı iktidar odakları tarafından sahiplenilmiştir.
- Sivas katliamı dışında hiçbiri bellek olarak Alevi katliamı olarak sahiplenilememiştir.
- Dünyadaki benzerleriyle kıyaslandığında hemen hiçbir Alevi katliamı uluslararası düzeyde bilinirlik özelliğine sahip değildir. Oysa Alevi katliamları ile yukarıda anılan Dünya örnekleri arasında bağlantı kurmak hem hesaplaşmanın teorisi adına hem de pratiği adına bir ihtiyaçtır. Burada konu ve talep edilen hesaplaşma Alevi öznelerin mücadelelerinde somutlansa da sadece Aleviler adına değildir. Kolektif belleğin travması bütün toplumu etkiler.

Nitekim Türkiye toplumunun travmatik bir toplum olduğu çok açıktır. Sağlıklı bir toplum olmanın ve güvenli bir geleceğe yürümenin en önemli koşulu yaralarımızın iyileşmesidir. Bu bütün dünyada olduğu gibi önce gerçeğe yüzleşmek, sonra hesaplaşmakla olur. Bu iki adımı atamadıkça, bağışlamak ve kucaklaşmak ancak gömülü bir potansiyel olarak kalır. Söz konusu olan kolektif acılar belleği ise siyasi otoritelerin sacının üzerinden atlayıp hep birlikte unutmak sadece bir temenni olabilir. Bu ancak ve ancak önce reddetme ve yok sayma eşğini aşip hep birlikte hatırlama koşuluyla mümkün olabilir.

Kaynakça

- Aslan, Şükrü (2010). "Genel Nüfus Sayımı Verilerine Göre Dersim'de "Kayıp Nüfus": 1927-1955". *Herkesin Bildiği Sır: Dersim*. Şükrü Arslan (der.) içinde. İstanbul: İletişim. 397-412.
- Assmann, Jan (2001). *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. Çev., Ayşe Tekin. İstanbul: Ayrıntı.
- Aygün, Hüseyin (2009). *Dersim 1938 Resmîyet ve Hakikat*. Ankara: Dipnot.
- Bergson, Henri (1998). *Metafizîğe Giriş*. Çev., Barış Karacasu. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Bergson, Henri (2007). *Madde ve Bellek*. Çev., Işık Ergüden. Ankara: Dost.
- Beşikçi, İsmail (1990). *Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi*. İstanbul: Belge.
- Boraine, Alex (2005). *Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu: Güney Afrika Deniyimi*. Çev., Aylin Kürkçü. İstanbul: Aram.
- Bulut, Faik (2009). *Dersim Raporları*. İstanbul: Evrensel.
- Connerton, Paul (1992). *Toplumlar Nasıl Anımsar?*. Çev., Alaeddin Şenel. İstanbul: Ayrıntı, İstanbul.
- Conway, Brian (2008). "Local Condition, Global Environment and Transnational Discourses in Memory Work: The case of Bloody Sunday." *Memory Studies* 1(2): 187-209.
- Çağlayangil, İ. Sabri (2007). *Anılarım*. İstanbul: Bilgi.
- Çalışlar, İzzeddin (2010). *Dersim Raporu*. İstanbul: İletişim.
- Göçkün, Çiçek (2011). "Dersim Özrü ve Geçiş Dönemi Adaleti". BIANET. <http://bianet.org/bianet/bianet/134410-dersim-ozru-ve-gecis-donemi-adaleti> Erişim tarihi: 21.09.2013.
- Halbwachs, Maurice (1992). *On Collective Memory*, Chicago (IL): The University of Chicago Press.
- Hegarty, Angela (2004). "Truth, Law and Official Denial: The Case of Bloody Sunday." *Criminal Law Forum* No: 15: 199-246.
- Kaya, Raşit (2009). *İktidar Yumağı: Medya-Sermaye-Devlet*. Ankara: İmge.
- Kejanlıoğlu, Beybin (2004). *Türkiye'de Medyanın Dönüşümü*. Ankara: İmge.

- Jandarma Umum Kumandanlığı (JGK) Raporu (2010). İstanbul: Kaynak.
- Nietzsche, Friedrich (2006). *Tarihin Yaşam İçin Yararı ve Sakıncası*. Çev., Mustafa Tüzel. İstanbul: İthaki.
- Nora, Pierre (2006). *Hafıza Mekânları*. Çev., Mehmet Emin Özcan. Ankara: Dost.
- Rolston, Bill (2002). "Assembling the Jigsaw: Truth, Justice and Transition in the North Irland." *Raceand Class* 44 (1): 87-105.
- Sancar, Mithat (2008). *Geçmişle Hesaplaşma: Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne*. İletişim: Ankara.
- Şahhüseyinoğlu, H. Nedim (2012). *Yakın Tarihimizde Kitlese Katliamlar*. İstanbul: Berfin.
- Yalçınkaya, Ayhan (2011). "Hafıza Savaşlarından Sahiplenilmiş Şehitliğe: Madımak Katliamı Örneği." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 66(3) Ocak-Mart: 333-394.

